

РОЛЯТА НА УЧИЛИЩНИЯ ПСИХОЛОГ В ПРОЦЕСА НА ПРИОБЩАВАНЕ НА ДЕЦА И УЧЕНИЦИ ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ

Станислав Пандин, докторант на Педагогически факултет на Тракийски университет в професионално направление 1.2. Педагогика.

Резюме. Практическите измерения на дейността на училищния психолог с деца и ученици от уязвими групи предполагат високи професионални и комуникативни умения, гъвкави и надграждащи се във времето. За успешното социализиране и превенцията на дискриминационно отношение към ученици от уязвими групи е необходимо навременното им включване в училищни формални структури и групови дейности от разнообразно естество.

Ключови думи: уязвими групи, деца и ученици, приобщаващо образование

Abstract. The practical dimensions of the school psychologist's activity with children and students from vulnerable groups presuppose high professional and communicative skills, flexible and developed over time. For the successful socialization and prevention of discriminatory treatment of students from vulnerable groups, their timely inclusion in formal school structures and group activities of a diverse nature is necessary.

Keywords: vulnerable groups, children and students, inclusive education

Увод

Дейността на психолозите на територията на училищата в Република България се осъществява в рамките на предоставянето на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. Личностното развитие в контекста на образователния процес се разбира като индивидуално познавателно и емоционално-поведенческо развитие на учащите. В този смисъл ще бъдат представени някои специфични особености при взаимодействието на училищния психолог с деца и ученици от уязвими групи.

Разгледани са някои педагогически проблеми от практическо естество в контекста на дейностите по прилагане на обща подкрепа за личностно развитие на територията на училищата у нас. Застъпена е тезата, че вероятно съществува недостатъчно познаване на нормативната уредба в тази насока от страна на онези педагогически специалисти, които

не прилагат ключови дейности по обща подкрепа, спрямо деца и ученици от уязвими групи.

Обща характеристика на процеса на приобщаване на деца и ученици от уязвими групи

Съгласно чл. 5, т.1а от Конвенцията за борба срещу дискриминацията в областта на образованието „образованието трябва да бъде насочено към пълно развитие на човешката личност и към по-голямо зачитане правата на човека и основните свободи; те трябва да съдействуват за взаимното разбиране, търпимост и дружба между всички народи и всички расови или религиозни групи, а също така за развитието на дейността на Организацията на обединените нации за поддържане на мира“ (Конвенция за борба срещу дискриминацията в областта на образованието 1960: чл. 5, т.1а).¹

Законът за защита от дискриминация, който е в сила от 2004 година у нас, регламентира защитата срещу всички прояви на дискриминация на територията на Република България. Според чл. 4, ал.1 се забранява „всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование (...)“ (Закон за защита от дискриминация 2004: чл. 4, ал. 1).² Раздел II – Защита при упражняване правото на образование и обучение, подробно урежда превенцията на формите на дискриминация в системата на предучилищното и училищното образование.

Стратегията за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, в сила у нас от 2004 година, се основава на множество международни документи за граждански права и борба с дискриминацията, както и на нормативни документи от българското законодателство. Съгласно т. 8, Раздел II – Ценности и ръководни принципи на Стратегията, децата и учениците „от уязвимите малцинствени групи се нуждаят от допълнителна образователна подкрепа за изравняване на стартовите им позиции с тези на останалите деца (...)“ (Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства 2004: Раздел II, т. 8).³

¹ Текстът на Конвенцията е поместен на официалния сайт на Столична община: <https://sofia.obshtini.bg/doc/3963/0>

² Документът е поместен на следния сайт: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135472223>

³ Стратегията може да бъде прочетена на сайта на Министерски съвет: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=396>

Съгласно чл. 263, ал.1от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) всяко учебно заведение на територията на Република България се задължава да предприема действия по изготвянето и одобрението на Програма за предоставяне на равни възможности и за приобщаване на деца и ученици от уязвими групи (Закон за предучилищното и училищното образование 2016: чл. 263, ал.1)⁴ Програмата се гласува и приема на Педагогически съвет, непосредствено преди началото на учебната година, като същата се протоколира своевременно и се утвърждава със заповед на директора на учебното заведение. Тя се изготвя на базата на нормативни документи и в рамките на държавната политика за предоставяне на равни възможности на децата и учениците от уязвими групи в процеса на приобщаващото образование.

Програмата се изготвя от определени за целта педагогически специалисти, каквито са зам.-директорите и училищните психолози. Тя се основава на нормативни и поднормативни актове. В цялостта си тя се ръководи от: Международната конвенция за ликвидиране на всички форми на расова дискриминация, Конвенцията за борба срещу дискриминацията в областта на образованието, Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, Закона за предучилищното и училищното образование (ЗУПО), Закона за закрила на детето (ЗЗД), Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр), Наредбата за приобщаващото образование, Рамковата програма за равнопранно интегриране на ромите в българското общество и др.

В рамките на Програмата се изготвя план за изпълнение/действие по дейности, срок на изпълнение на дейностите по предоставяне на обща и допълнителна подкрепа на децата и учениците от уязвими групи и отговорници по дейности, най-често психолози и педагогически съветници. Активностите са съобразени и със спецификите на училищната среда, която е следствие на много фактори: вид учебно заведение, етнически състав и мултикултурно разнообразие, брой ученици със специални образователни потребности (СОП), ученици с хронични заболявания, ученици с дарби и таланти, дори географски фактор и т.н. Най-общо казано, в плана за изпълнение на Програмата се развиват и представят дейности по: идентифицирането на ученици от уязвими групи; сформирание на екипи за работа с тях (екипи за подкрепа на личностното развитие на децата и учениците) и координатор на процеса на приобщаващото образование; психолого-педагогическо обследване; индивидуална и групова работа с децата и

⁴ Текстът на Закона е поместен на сайта на Министерството на образованието и науката: <https://web.mon.bg/bg/57>

учениците в рамките на общата и допълнителна подкрепа за личностно развитие; тренинги и обучения на учители и родители; съвместни дейности с други институции; спортни състезания, конкурси, общи чествания от културния календар на представителите на различни етнически групи и др.

Психологът в учебното заведение

Длъжността „психолог“ в системата на предучилищното и училищното образование е регламентирана от чл. 28, ал. 1 от Наредба № 12 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти (Наредба № 12: чл. 28, ал. 1).⁵ Дейността на училищните психолози се осъществява в рамките на общата и допълнителната подкрепа за личностно развитие на децата и учениците и е подробно разписана в Закона за предучилищното и училищното образование, Правилника за прилагане на закона за предучилищното и училищното образование и Наредбата за приобщаващото образование. Дейностите по обща подкрепа за личностно развитие, които ще бъдат изложени по-долу в работата, се предоставят на всяко дете или ученик на територията на учебното заведение, а дейностите по допълнителна подкрепа за личностно развитие са насочени към деца и ученици със специални образователни потребности (СОП), с дарби и таланти, хронично болни и такива в риск.

Що се отнася до последното, всички така изброени могат да конфигурират в словосъчетанието „деца и юноши от уязвими групи“. В този смисъл, настоящата работа няма за задача да развива професиограмата на училищния психолог и задължителните в т. ч. иманентни личностни качества, висока ерудиция и конституирани знания и умения на специалиста. Работата акцентира върху практическите и общочовешки достойнства на взаимодействието между училищните психолози и децата и учениците от уязвими групи.

Дефицити в рамките на предоставянето на обща подкрепа на деца и ученици от уязвими групи

Съществуват достатъчно факти в посока на твърдението, че понякога ученици от уязвими групи не намират и не получават необходимото внимание и последваща подкрепа от страна на учители. Все още по места има педагози, които са на мнение, че

⁵ Текстът на Наредбата може да бъде намерен в раздел „Наредби“ на официалния сайт на Министерството на образованието и науката: <https://web.mon.bg/bg/59>

дейността им на територията на учебното заведение се изчерпва в контекста на преподаването (вероятно поради недостатъчното познаване на нормативните документи), което никак не отговаря на истината. В рамките на общата подкрепа за личностно развитие на децата и учениците се осъществяват неограничен брой от дейности от всички педагогически специалисти на територията на учебното заведение, без изключение, в контекста на, и извън преподаването.

Съгласно чл. 15. от Наредбата за приобщаващото образование общата подкрепа за личностно развитие, която се осъществява в рамките на учебното заведение, се предоставя на всички учащи. По същество тя е система от дейности, благодарение на които на всеки ученик се гарантира равнопоставеност и обгрижване в рамките на образователния процес, и тя включва:

- „1. екипна работа между учителите и другите педагогически специалисти;
2. допълнително обучение по учебни предмети;
3. допълнително консултиране по учебни предмети;
4. кариерно ориентиране на учениците;
5. занимания по интереси;
6. библиотечно-информационно обслужване;
7. грижа за здравето;
8. осигуряване на общежитие;
9. поощряване с морални и материални награди;
10. дейности за превенция на насилието и преодоляване на проблемното поведение;
11. дейности за превенция на обучителните затруднения;
12. логопедична работа“ (Наредба за приобщаващото образование 2017: чл. 15).⁶

Крайният резултат, който би следвало да е видим на базата на тези дейности за личностно развитие, е благополучието, чийто забележим облик се разкрива

⁶ Целият текст на Наредбата може да бъде прочетен в раздел „Държавни образователни стандарти“ на сайта на Министерството на образованието и науката: <https://web.mon.bg/bg/100104>

непосредствено в когнитивното и емоционално-поведенческото развитие на децата и учениците.

Ролята на психолога в контекста на работата с деца и ученици от уязвими групи (такава, каквато би следвало да бъде)

Нерядко ученици от уязвими групи, най-често в юношеска възраст, предпочитат да потърсят помощта на училищния психолог, пред възможността да се обърнат за помощ към друг педагогически специалист. Защо?

Независимо от факта, че психологът на училището е неизменна част от педагогическия екип, в представите на учениците образът му не попада в групата на учителите. Формирането на тази специфична нагласа у юношата до голяма степен го мотивира да се довери на психолога и това е лесно обяснимо, защото в действителност детският специалист е често в непосредствена близост до учениците, що се отнася до дейностите по обща и допълнителна подкрепа, и то извън рамките на преподаването и оценяването.

Ролята на психолога в училище е от голямо значение при формирането на цялостния вътреучилищен комуникативен климат. Нерядко, извън консултативната и диагностичната дейности, психолозите участват в организирането на събития, празници и тържества, в помощ на педагогическите съветници и другите педагогически специалисти. Тези дейности (чествания на официални празници, отбелязване на Световни дни и Международни дни на ООН, патронен празник на училището, благотворителни базари в помощ на връстници и деца и ученици в неравностойно положение, дейности от календара на ученическия съвет, дейности, свързани с културния календар на етнически представените групи на територията на училището, благотворителни кампании, провеждани съвместно с граждански и неправителствени организации, организирани посещения на културни мероприятия, културни и природни обекти и др.) на практика не попадат в професиограмата на длъжността „училищен психолог“, но вземайки участие, психолозите могат да дават личен пример в процеса на организирането и провеждането на събитията. Това мотивира учениците да бъдат проактивни и деятелни в рамките на групата. Взаимодействието в групата е силен превантивен механизъм срещу егоистичните тенденции и асоциалното поведение.

Редно е училищният психолог да съдейства за включването на деца и ученици от уязвими групи в колективни дейности, като базари, благотворителни инициативи,

ученически сбирки, изработване на различни пособия, проектна дейност и др., като същевременно ги насърчава и мотивира в цялостния процес. Именно работата в група е най-силният фактор в посока преодоляване на стереотипното мислене и превенция на рисковото поведение сред децата и юношите.

В работата с деца и ученици от уязвими групи училищният психолог задължително проследява и извършва оценка на тяхното личностно развитие. Целта на диагностицирането е мониторингова и се отнася до идентифицирането на дефицити в обучителното и психичното развитие на учениците, или напротив, диагностицира напредъка в образователното и личностното им развитие. В този смисъл, дейностите по обща и допълнителна подкрепа на територията на едно училище винаги трябва да са образователно дело на всички педагогически кадри.

В съвременното ни все още има случаи, в които психолозите биват заклеймявани от други педагогически специалисти, именно защото работата им предполага да бъдат чистосърдечни и добронамерени (да не се бърка с наивност) във всяка ситуация, независимо от нейния генезис. Част от специфичните особености на дейността на детския и училищния психолог изискват специалиста да проявява общочовешкото в себе си, но в професионален аспект (*Стандарти за изпълнение на психологически дейности в сферата на психология на развитието 2020*).⁷ Проявите на емпатия и загриженост често остават неразбрани от някои преподаватели на места. Тези качества обаче са безусловно необходимия инструментариум, за да вникне специалистът в детската душа и още по-важно – да има благотворни резултати на полето на детската психика и доброволна и желана приемственост в комуникативен план, и във времето.

Заклучение

Професионалните измерения на дейността на училищните психолози в контекста на работата им с деца и ученици от уязвими групи твърде често задават образа на една привидно нестройна работна система, на особен безпорядък. Истинско личностно предизвикателство е да бъде сглобен правилно този своеобразен комуникативен и

⁷ През 2020 г., в рамките на Секционната комисия на Секция „Психология на развитието и образованието“ към Дружеството на психолозите в Република България, се проведе множество дискусии по повод приемането на стандарти за изпълнение на психологически дейности в сферата на психология на развитието и образованието.

социален конструкт, низ от емоции, когнитии, нагласи, мотиви, ценности и нормативни механизми, поведения.

ЛИТЕРАТУРА

Закон за защита от дискриминация (Загл. изм. - ДВ, бр. 68 от 2006 г.). Обн., ДВ, бр. 86 от 30.09.2003 г., в сила от 1.01.2004 г.,..., изм., бр. 105 от 30.12.2016 г., бр. 7 от 19.01.2018 г. [Zakon za zashtita ot diskriminatsiya (Zagl. izm. - DV, br. 68 ot 2006 g.). Obn., DV, br. 86 ot 30.09.2003 g., v sila ot 1.01.2004 g.,..., izm., br. 105 ot 30.12.2016 g., br. 7 ot 19.01.2018 g.]

Закон за предучилищното и училищното образование. В сила от 01.08.2016 г. Обн. ДВ. бр.79 от 13 октомври 2015 г., ..., изм. и доп. ДВ. бр.82 от 18 септември 2020 г. [Zakon za preduchilishtното i uchilishtното obrazovanie. V sila ot 01.08.2016 g. Obn. DV. br.79 ot 13 oktombri 2015 g., ..., izm. i dop. DV. br.82 ot 18 septemvri 2020 g.]

Наредба за приобщаващото образование. Приета с ПМС № 232 от 20.10.2017 г., обн., ДВ, бр. 86 от 27.10.2017 г., в сила от 27.10.2017 г.; изм. и доп., бр. 105 от 2018 г., бр. 101 от 2019 г., бр. 48 от 2020 г., бр. 92 от 2020 г., акт. 11.11.2020 г. [Naredba za priobshtavashtototo obrazovanie. Prieta s PMS № 232 ot 20.10.2017 g., obn., DV, br. 86 ot 27.10.2017 g., v sila ot 27.10.2017 g.; izm. i dop., br. 105 ot 2018 g., br. 101 ot 2019 g., br. 48 ot 2020 g, br. 92 ot 2020 g., akt. 11.11.2020 g.]

Наредба № 12 от 1 септември 2016 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти. В сила от 27.09.2016 г. Издадена от Министерството на образованието и науката. Обн. ДВ. бр. 75 от 27 Септември 2016 г. [Naredba № 12 ot 1 septemvri 2016 g. za statuta i profesionalnoto razvitie na uchitelite, direktorite i drugite pedagogicheski spetsialisti. V sila ot 27.09.2016 g. Izdadena ot Ministerstvoto na obrazovaniето i naukata. Obn. DV. br. 75 ot 27 Septemvri 2016 g.]

Конвенция за борба срещу дискриминацията в областта на образованието. Приета по време на XI-та сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО на 14.12.1960 г. Ратифицирана с указ № 508 на 17.11.1962 г. Издадена в Сборник от международни документи 1992 г. [Konventsia za borba sreshtu diskriminatsiyata v oblastta na obrazovaniето. Prieta po vreme na XI-ta sesiya na Generalnata konferentsiya na YUNESKO na

14.12.1960 g. Ratifitsirana s ukaz № 508 na 17.11.1962 g. Izdadena v Sbornik ot mezhhdunarodni dokumenti 1992 g.]

Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Одобрена от министъра на образованието и науката на 11 юни 2004 г. [Strategiya za obrazovatelna integratsiya na detsata i uchenitsite ot etnicheskite maltsinstva. Odobrena ot ministūra na obrazovaniето i naukata na 11 yuni 2004 g.]

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ

Стандарти за изпълнение на психологически дейности в сферата на психология на развитието, 2020. В: Psychology-Bg.Org, онлайн: <http://psychology-bg.org/wp-content/uploads/2.->, публикация от 30.11.2020 г., последно посетена 15.08.2022 г. [Standarti za izpūlnenie na psikhologicheski deīnosti v sferata na psikhologiya na razvitiето, 2020. V: Psychology-Bg.Org, onlain: <http://psychology-bg.org/wp-content/uploads/2.->, publikatsiya ot 30.11.2020 g., posledno posetena 15.08.2022 g.]